

Бранко С. Ристић¹

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

ВАНВРЕМЕНОСТ: ПРИЧА О МОРАЛНОМ, ДУХОВНОМ И ЕСТЕТСКОМ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ

или

(Занимљиво неподучавајуће штиво)

Сажетак: Разлози за процват књижевности за децу не могу бити ограничени на финансијску и институционалну стабилност књижевне продукције, они су укорењени у пријем жанра као престижни и важни. Различите концепцијске схеме књижевности за децу различите су по самим текстовима, запечаћених социокултурних облика и укуса епохе, у очекивањима читалачких тежњи и жељама према књижи. Независно да ли је постављена у формалним и поетским појмовима или тумачењима као друштвена пракса, ова књижевност изражава тип одношења и тип читалачке рецепције, доминантан од стране телеологије израстања и ширења дечјег сазнања. Слика стварања детета настаје од различитих спајања практичних и животних ситуација, а не од једне представљене, која треба да се илуструје. Утврђује се једна, „дечја“ образовна тематика, а лексика се не представља само кроз разговорни стил, већ и преко готових књижевних и поетских клишеа.

Кључне речи: књижевна продукција, жанр, образовање, васпитање, телеологија, естетика, етика, синтакса, лексика.

Државна подкрепа региструје свеопшту саосећајност „духовних норми национално васпитних идеала“. Доступност поруке патриотској саможртви, на примеру марљивости и трудељубивости обезбеђује масовну читатељску подршку, прихватања мреже одређених вредности патриотског препорода нације.

Национални стереотипови и ставови израстају на конзервативизму и обезбеђују његову одрживост изграђивања националног и снажног модела енергије, која се касније претвара у опипљиве облике. Разлози за процват књижевности за децу не могу бити ограничени на финансијску и институционалну

¹ branko.ristic@pr.ac.rs

стабилност књижевне продукције, они су укоренењени у пријем жанра као престижни и важни. Иманација књижевних остварења артикулисана су у смислу књижевне производње. Међутим, у социологији уметности, пониклој на француској књижевној школи у првим деценијама после Другог светског рата, то се не види као дескрипција уметности. Напротив, тврди Лисјен Голдман, у највећим творевинама (социјалним, друштвеним) живот добија максимални интезитет и максималну креативност, а индивидуалност уметника досеже до врха стваралачког генија.

Продукција нових дела, заснована је на повољно окружење за гарантовано тржиште и потражњу читалаца контролисану од једне стране, која очекује високу васпитну поруку, и од друге која потиче од стабилног народног укуса окренутог према фолклорном и народном моделу образовања. У схеми престижности и угледа ове књижевне праксе остаје празно место мегакњижевности, критичко-теоријског и историјског погледа, који је мотивисан смислом иманентног својства текста. Такав став према књижевности за децу није могућ.

Књиге за децу штампане су код реномираних издавача: Просвета, Нолит, Бигз, Минерва.. Књижевни часописи за децу и омладину објављивани су код посебних издавачких кућа, као што су: Дечје новине, Јединство, Дневник... Уредници ових гласила били су људи са истанчаним укусом и осећајем шта је потребно деци и младима и у ком тренутку. Ови људи имали су велику мрежу сарадника (Бранко Ћопић, Момчило Тешић, Десанка Максимовић, Александар Вучо, Душко Радовић, Мирослав Антић, Добрица Ерић...). О великој друштвеној потреби и интересу за ову врсту књижевности сведоче и многи књижевни конкурси, организовани од стране школа, вртића за децу, многих савеза (горана, бораца, пионира, планинара...). Постепено изражени јавни интерес и подршка заузимају место метакњижевног виђења жанра. Међутим, ова подршка не тумачи природу текстова, већ је то постулат продукције и репродукције једне друштвено значајне норме у великом броју текстова. Српска књижевност за децу у другој половини 20. века разлива се у широку реку, која се на утоци у општу књижевност – жанровски, типолошки и структурално – разгранана у више напоредних рукаваца. На тим рукавцима настала је поезија различитих профила и модела: кратка прича, ауторска бајка, роман који постаје све доминантнија формаи најзад, драмска игра, која се полако али сигурно пробија на сцену дечије књижевности. (Милинковић 2010: 14) Естетско-критичка процена

је дат избор писца за жељени емотивни, морални или формални систем његове наредне књиге. Произвољна процена књижевне вредности неког другог текста служи као критички коректив жанру, чија књижевна историја се скицира и приказује у синтакси новоизашлих текстова. Различите концепцијске схеме књижевности за децу, различите су по самим текстовима, запечаћених социо-културних облика и укуса епохе, у очекивањима читалачких тежњи и жељама према књизи.

У сталном контексту преображеним читалачким укусом јавља се раздвајање тематско-емоционалних доминанти у настојању да се упореди доживљај појединца (детета) и да се преформулише као порука за опстанак монолитне моралне свести у сред хаоса модерног света, да се изнова потврди првосазнана идеална хармонија дечијег. Толико, да књижевност за децу, испуни искреност, топлина, срдачност, да постане уточиште за српску књижевну реч и једини поуздани жанровски оквир за материјализовани сан о другом свету. Књижевност за децу подржава у пишчевом сазнању осећај за повезаност са ренесансном патријархалном традицијом, са романтичарским успоменама о детињству и са идеализованим сањарењима. Књижевност је парадоксална институција, јер стварати књижевност значи писати у складу са постојећим обрасцима, произвести нешто попут сонета или нешто што следи конвенције романа. Исто тако стварање књижевности значи и кршење и превазилажење постојећих конвенција. Књижевност је институција која живи од тога што открива и критикује властита ограничења, тако што испитује другачије начине писања (Калер 2009: 53.)

Фантастично и бајковито стваралаштво за децу Тиодора Росића, Драгана Лакићевића, оваплоћење је естетског императива за отварање уметности према осетљивости омасовљеног читаоца, очување езотеризма у раскошности ликова и сужеа прелива се из дечијег читања књижевне посланице према апсолутном читачу. Принцип уметничке условљености, надградња архетипа масовног сазнања, у корелацији је са оригиналним и наративним дечијим штивом. Прича испричана на пример од стране Росића и Лакићевића, прекида с благонаклоношћу према националним и народним реалијама, али не у тражењу алтернативе егзотичном и тајанственом, већ као уживање у елементарном предпочетку митилошког света, очуваном у чаробном времену и чаробном пространству.

Независно да ли је представљена у формалним и поетским појмовима или тумачењима као друштвена пракса, књижевност за децу изражава тип одношења и тип читалачке рецепције, доминантан од стране телеологије израстања и ширења дечијег сазнања. Књижевност за децу производи маргинални поједностављен примаран језик осталих који се у стварности не разликује од конвенционалних, чак и типичан, свакодневни, разговоран, уобичајен за директну комуникацију у друштву и стереотип књижевног жанра. Различитост књижевности за децу изгледа као алтернатива креативне свести, тражећи уточиште од стреса и флуидности савремене комуникације, од софистицираности урбаног живота и од нерешености појединца.

Стваралаштво Тиодора Росића, нпр., дечије поставља ван времена, апсолутни идеал примарног основа у причи. Магија приказаног света детињства захтева и апсолутну несавременост поетике, зближавање с устаљеним непроменљивим формама језика и приказаних образаца. То је васпитаност знања, исчишћеног од конвекција савремених, и историјских прелаза и идеала. То је изношење принципа дечијег читања у целој сфери књижевног стваралаштва, сразмерно с конструктивним принципа естетског сазнања.

Параметри нове култивисане социјалне средине (почетак 70-их година 20. века до данас), реформишу књижевност за децу: трансформише у васпитаност, наглашава емоционалност према детињству, нема идеала послушности и потчињености старијим генерацијама. Новинарска конкретост и одбацивање традиционалног начина живота надређена је са жељом за отвореност и прихватање нових идеја без обзира на људско понашање и избор. Паралелно с бунтом дечије енергичности, прича о поновном издавању светских књижевних класика за децу окреће се према непролазним и апсолутним естетским вредностима у књижевном тексту за најмлађе.

Ове две тенденције траже пукотину за кохезију с традиционалним васпитањем, али и различитост од исте. Са једне стране друштвена ангажованост – дечија неприхватљивост социјалних подела, истицање патријархалних добротинићства као слике друштвене брижности и свести. Али морална норма је јасно приказана и исцрпљена са идеолошком и политичком недвосмишљеношћу. С друге стране, политизарано осавременењавање друштвених добротинићела противуречи стремљењу ка хармонији, хришћанске смирености и тиховања. Алтернатива изван

времености, то је прича која се утапа у апсолутну моралну, духовну и естетску вредност.

У књижевности за децу која је оптерећена између центрифугалних сила модерности и центрипеталних сила традиционалности вечно дечије сазрева у експлозији хијерархијских вредности и васпитања. Спољне манифестације јесу богато издаваштво, култивисаност нових облика и жанрова, појава нових и нових ауторских имена и на крају њихов пад у заборав. Неодољиви и леп укус читаоцу дају неке од акција за које су заслужни вечни квалитети. Аутори као што су: *Змај, Вучо, Андрић, Ђопић, Максимовићева, Нушић, Радовић, Антић, Ерић, Росић, Стојковић*, итд..., радост су сваког издавача и зато се изнова и изнова штампају, за свако ново поколење српске деце.

Током различитих књижевних периода и различитих естетских тенденција, кроз које жанр пролази тематски и стилски. Јасна образовна телеологија се распада на много различитих моралних импликација. Слика стварања детета настаје од различитих спајања практичних и животних ситуација, а не од једне предпостављане идеје која треба да се илуструје. *Нарочито осећање које се рађа при перцепцији артефаката назива се естетичким осећањем. Непосредно повезано с представом о лепом, она долази из имагинације и слободне игре маште као апсолутне естетичке категорије. Потиче од усложњене семантичке структуре речи и допунских смисаоних асоцијација које речи стварају, настале услед естетичке употребе језика и ритма као опсенарског средства.* (Петровић 2009: 28)

Утврђује сеједна дечија образовна тематика, а лексика се не представља само кроз разговорни стил, већ и преко готових књижевних и поетских клишеа.

После Другог светског рата модерна тенденција књижевности за децу представља се у обимнијм белетристичким жанровима, роман и повест, који склањају мало у страну циклизирану причу. Они намећу принцип (*уметничке*) целовитости у изгађивању лика детета. Основни наративни модел је свеукупност детињства, манифестованог у различитим причама свакодневног живота деце и животног искуства... етичких стандарда, који у себи носе акумулацију догађаја у детињству, динамику и непоновљивост дечијег доживљаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Abot, Porter: *Uvod u teoriju proze*, Београд, Службени гласник, 2009
- Kaler, Džonatan: *Teorija književnosti. Sasvim kratak uvod*, Београд, 2009
- Милинковић, Миомир: *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд, Booklend, 2014
- Милутиновић, Љубомир, И: *Књижевност за дјецу*, Бања Лука, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци, 2016
- Петровић, Тихомир: *Увод у књижевност*, Нови Сад, Прометеј, 2009
- Ристић, Марко: *Књижевна политика*, Београд, Просвета, 1952
- Пијановић, Петар: *Наивна прича*, Београд, Српска књижевна задруга, 200

OUT OF TIME: THE STORY ABOUT MORAL, SPIRITUAL AND ESTETIC IN SERBIAN LITERATURE FOR CHILDREN

Summary: *The reasons for the flourishing of literature for children can not be limited to financial and institutional stability of literary production, they are rooted in the reception of the genre as a prestigious and important. Different conceptual schemes of literature for children are different in the texts, sealed sociocultural shape and taste of the epoch, in expectations of reader wishes and aspirations of the book. Regardless of whether a set of formal and poetic concepts or interpretations as a social practice, this literature expresses the type of relating the type of reader's reception, the dominant teleology of the emergence and expansion of children's knowledge. Image creation of a child resulting from the merger of various practical and life situations, not one presented, to be illustrated. It is established that one, "children's" educational theme, and vocabulary is not just the conversational style, but also through the finished literary and poetic clichés.*

Key words: *literary production, genre, education, upbringing, teleology, aesthetics, ethics, syntax, vocabulary.*